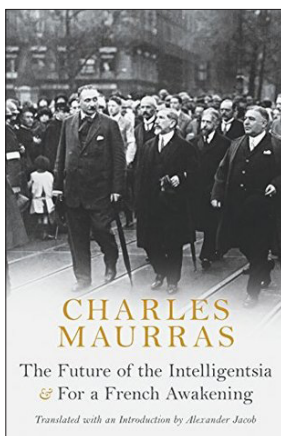

Душан Достанић

Институт за политичке студије, Београд

ШАРЛ МОРАС: БУДУЋНОСТ ИНТЕЛИГЕНЦИЈЕ / ЗА ФРАНЦУСКО БУЂЕЊЕ

Приказ књиге: Charles Maurras, *The Future of the Intelligentsia & For a French Awakening*, translated by Alexander Jacob, Arktos Media, London, 2016, 111. стр.

Шарл Морас, политичар, књижевник, академик, и вођа национал-монархистичког покрета Француска акција (Action française) представљао је најмаркантнију фигуру француског политичког живота у првој половини XX века. Својим идејама Морас је васпитавао генерације француске интелигенције, а његов утицај био је видљив не само на пољу политике него и у књижевности. У своје време називан је „најутицајнијим политичким мислиоцем после Маркса“ (Пјер Дрије ла Рошел / Pierre Drieu La Rochelle), и „најфранцускијим Французом“. Чак и они који се нису слагали са њим, признавали су Морасу „изузетну интелектуалну снагу“ (Андре Марло / André Malraux), те бриљантан стил, због чега су му се дивили и странци Валтер Бенјамин (Walter Benjamin)

и Томас С. Елиот (Thomas S. Eliot), који га је поредио са Вергилијем. Његово име не само да је било познато ван његове домовине, него је остварио и снажан утицај међу европским конзервативним и традиционалистичким круговима, па тако и међу Србима.

Ипак, упркос некадашњој слави, име Шарла Мораса је пало у заборав. То није само последица Морасове „политичке неподобности“, него и чињенице да његова дела нису много превођена. Заправо, ова књига садржи прве преводе Морасових политичких есеја на енглески језик, које је изабрао и превео Александер Џејкоб (Alexander Jacob), који је такође и аутор предговора. Реч о два есеја и то: „Будућност интелигенције“ (*L'Avenir de l'intelligence*) који је први пут објављен 1904/1905. године, и „За француско буђење“ (*Pour un réveil français*) који је изворно написан 1943. године. Може се, дакле, рећи да је овде реч тек о уводу у Морасову мисао.¹

У првом тексту дат је приказ историје француске интелигенције, односно њеног настанка, успона и пада, да би на крају Морас указао и на пут избављења, који му се чинио једино могућим и логичним.

Морасова полазна тачка је оно што назива „илузијом времена“, односно теза да је успостављена владавина духа над голом силом и да су интелектуалци постали стварни владари земље, јер наводно, у време демократије и владавине јавног мњења интелектуалци, који артикулишу и формирају јавно мњење су „господари свега“, а моћ коју они поседују је „једина легитимна“ (15). Ипак, ништа није погрешније од ове илузије, а Морас жели да зађе дубље испод површине, те да испита како заиста стоје ствари.

Да би то учинио, он се враћа на XVI век када се појављују образовани људи. „Слова су била украс света“, а функција људи од пера била је да „омекшавају, глачају и поправљају манире“ и нису захтевали да владају (18). Чак и када су говорили о најбољем уређењу, филозофи и песници су избегавали да траже његово примену и остварење. У XVIII веку долази до промене и жеља за реформама идеја и укуса. Ту се налазе корени револуције. Писци желе власт и ауторитет, они свету нуде своје планове преуређења. У извесном смислу, може се рећи да са појавом Русоа започиње дуг период опадања, док је управо он отелотворење неозбиљног узурпатора, чију „срамоту и будаластост“ је политичка, друштвена и морална елита обожавала и имитирала (20). Волтерово краљевање *Енциклопедијом* и Русоова популарност, створили су

¹ Треба поменути да је Морас поново откривен и у својој домовини. Тако је ове године изашла књига његових одабраних дела под називом *L'Avenir de l'Intelligence et autres textes*. Реч је о обимном зборнику на преко 1200 страна. Излазак овог зборника поклапа се стопедесетом годишњицом Морасовог рођења.

диктатуру слова у име разума, без обзира што тај разум, како пише Морас, није одговарао ни законима физике, ни логике. У време Француске револуције, људи од пера не само да су се готово без изузетка нашли на страни револуционара, него су и били на челу револуције. Погрешно је сматрати да је краљевску власт сменио народни суверенитет. На њено место дошла је диктатура људи од пера. Револуционарна епоха представљала је зенит владавине литературе.

Наполеон се, сматра Морас, супротставио владавини интелектуалаца и њиховим пројектима. Па ипак, интелектуализам се раширио у време Наполеонових ратова. Иако је као војсковођа био отелотворење супротност духу интелектуализма, Наполеон је, сматра Морас, њихове старе идеје претворио у законе.

Стварност XIX века брзо је демантовала идеје претходног столећа на свим пољима (војном, економском, политичком, економском). Нови проналасци и појава индустрије подстакли су стварање социјалног, радничког покрета, на чијем челу нису били радници, него поново интелектуалци, који су користили раднике како би их усмерили ка револуцији против државе. „Све што је снага догађаја предузела што је било корисно или неопходно, књижевна интелигенција је одвела у заблуду или методично оспоравала. То је сажетак историје прошлог века“ (27). Ипак, диктатура интелигенције имала је своје најбоље дане иза себе.

Деветнаесто столеће донело је тако нови феномен – интелектуалце у првим редовима политике. Писци више нису били саветници и инспиратори из сенке, него вође, и то арогантне вође које показују непријатељство према својим бившим саборцима.

Већом еманципацијом интелигенције створен је и већи јаз између њих и њихове природне публике, односно високог друштва. Створена је „књижевност клуба или револуције“ (31), далека од префињености, а блиска онима који су тражили сензацију и егзотичност. Али и када се нису издвајали, књижевници су чинили још горе – они су се бунили против оних сила које су држале свет на окупу (32). Према Морасу, у овом утицају интелигенције треба тражити порекло свих револуција XIX века. Њихове књиге су некада биле оправдање, а некада позив на револуцију. Морасова главна мета је романтичарска литература, која је супротно старијој књижевности, која је умела да брани краља, државу и имовину, породицу и религију сада нападала законе државе, јавне и приватне дисциплине, отаџбине, породице и имовине.

Морас посебну пажњу указује материјалном положају писаца. Пораст богатства и индустријализација су, сматра он,

довели и до проширења читалачке публике. До средине XIX века се словима и мислима се почело трговати као вином, односно могло се живети од писања. Веће тржиште омогућило је писцима и веће зараде и ускоро је поред осталих, настала и књижевна индустрија. Поједини писци су тако дошли до великог богатства. Међутим, велики успех књижевника имао је другу страну. Дошло је до комерцијализације. Такође, индустријализација књижевности довела је до потпадања интелигенције под власт сила капитала. Иако су писци били уверени у то да су им нове околности пружале до тада невиђену финансијску, а тиме и уметничку независност, то је био само привид. Колико год да су писци постајали богати капитал који је долазио у ову нову индустрију био је моћнији, те је интелигенција постала само „*ancilla plutocratiae*“ – слушкиња плутократије. У лажној нади да се ослобађа, писац губи самог себе (45). Чињеница да је тај капитал био интернационалан овде није од мале важности и Морас подвлачи да је на тај начин интелигенција денационализована. Штампана се могла лаку купити или потплатити. Подмитљива интелигенција не само је занемарила своју дужност и није просвећивала масе, него их је још и варала (50). На извесан начин се ово може сматрати највећом иронијом, јер у време када се говорило о власти интелигенције и о њеном невиђеном утицају на политику, сви ти „диктатори укуса“ били су само слуге у рукама оних који су били спремни да плате њихове услуге. Хваљени француски интелектуалци активно су доприносили пропасти своје земље, истовремено верујући у сопствену моралну узвишеност. Када страни финансијски капитал стекне контролу над интелектуалцима, тада он и читаву државу претвара у инструмент за остваривање својих интереса.

Формула је једноставна. У демократији краљ је јавно мњење, њега стварају писци, а њих не покрећу ни убеђења, ни стручност, ни патриотизам колико похлепа. Ту похлепу искоришћава новац. Морас налази да што више напретком демократије расте номинални утицаје интелигенције, истовремено опадају њен ауторитет и поштовање према њој (47-48).

Морас уочава да у осталим европским државама стање ипак није толико лоше као у његовој домовини, јер је реч о монархијама. Наследни монарх је независан и стога способан да се одупре утицајима међународних финансија, штавише, он може да усмери, прекори и заштити националну интелигенцију од утицаја страног новца. Француској, као републици, управо недостаје таква институција која је одвојена од „новца и мњења“. Штавише, силе новца које контролишу државу и које је користе као свој инструмент,

залажу се за повећавање државних надлежности. „Што је више расла држава на рачун појединаца тим више је новац, господар државе, видео да тиме расте простор његовог утицаја“ (54). Држава покушава да под своју контролу стави чак и религију, а што јој је потпуно успело у случају универзитета. „Француска држава је униформа и централизована; са бирократијом која досеже до сваке школске клупе у сваком селу, таква држава је савршено наоружана да спречи формирање било каквог озбиљног противника, који није само против ње, него и против плутократије чији је она израз“ (55).

Поред монархије и црква је институција која, мање или више успешно, одолева сили новца. Католицизам се одупире новцу и то је разлог зашто се црква прогони. Будући да се црква противи бруталној доминацији новца, она за Мораса постаје „последња тврђава слободне мисли“ и „последњи аутономни орган чистог ума“ (7). Реч је о провокативној тврдњи, јер је борба против цркве увек вођења у име слободе духа, док Морас преокреће ствари тврдњом да је пропаст цркве исто што и пропаст праве интелигенције. У складу с тим, он јасно истиче да интелигенција може повратити свој понос и заузети место које јој припада једино ако ступи у савез са монархијом и црквом, а то значи са силама традиције и крви, а против силе међународног новца. Морас супротставља новац и крв, као две велике материјалне силе. Он нема илузија када тврди да је црква последња линија одбране, јер држави (која је постала само инструмент у рукама међународних финансија) којој за руком пође да ућутка цркву, неће бити тешко да сломи и сваки могући отпор интелектуалаца, посебно уколико већ под својом контролом има универзитета. Таква држава у сваком тренутку може уздићи или сломи интелектуалце, те према томе она је много опаснија за слободу мисли, него што је држава *ancien régime*-а икада била. Она може да спречи интелектуалце да виде истину, а и ако је виде да је изнесу, а и ако је изнесу држава спречава да их ико чује и разуме (55). У таквој ситуацији, сматра Морас, пропада и сама интелигенција, јер под контролом новца и материјалних сила, никакав духовни развој и никаква уметничка узвишеност нису могући. Истински узвишени су једноставно „сувише добри за свој век“ у коме је „идеја високе интелектуалности потпуно изгубљена“ (3). Треба ли се онда чудити што је новинарство, као професија, дисквалификовано, док са друге стране, демократска држава стимилише раст „интелектуалног пролетаријата“ (58, 59-60)?

Треба нагласити да и када говори против плутократије Морасу ни на крај памети није некаква социјалистичка револуција. Штавише, реч је о илузији и то „симплистичке врсте“ (56).

Простодушни узвикују „побунимо се“ заборављајући да је револуционарни експеримент већ учињен у Француској пре 150 година, и да из тога није произашло ништа добро. Новац измиче именовању и освети. Фин и несталан, он је имперсоналан (7). И не само то, него су плутократе често и финансијери социјалистичких и анархистичких листова. На тај начин плутократија контролише нападе и у стању је да их усмерава, а усмерава их на оне облике богатства (земља, индустрија) које су задржале нешто персонално и национално (56). Морас о превласти новца говори као о „најапсолутнијој“ и „најнеодговорнијој“.

Својим текстом Морас заправо показује да је она интелигенција која је у име сопствених илузија још од XVII века захтевала републику и владавину демократије, чиме је рушила монархију и државу и која је радила на поткопавању традиције верујући да тиме поправља и сопствени положај, заправо све то време радила против себе и своје државе, а за туђи рачун. Интелектуалци који су веровали да заступају ствар слободе, духа и разума, на крају су завршили под влашћу сила које су бруталније и сировије од свега што су могли и да сањају. Стога је, пише Морас, једини лек у „подршци и поштовању према старој филозофској и религијској традицији, служењу институцијама као што су клер и војска, одбрани одређених класа, ојачавању одређених пољопривредних, индустријских, па чак и финансијских интереса, који се разликују од интереса новца као таквог утолико што оне одговарају одређеним ситуацијама, моралним функцијама. Избор такве странке пружио би француској интелигенцији изванредан ауторитет“ (63). Права функција интелигенције је види и учини видљивим који режим би био најбољи, да га ауторитативно изабере и усмери друге силе у том правцу (64). Испуњавање ове функције подигло би морални углед интелигенције. Практично, то значи повратак на стање када је снажна интелигенција цветала под заштитом моћног скиптра. Институционална обнова ће омогућити културну обнову, а монархија спасити цивилизацију. „У име разума и природе, у складу са древним законима универзума, за добробит поретка, за трајање и прогрес угрожене цивилизације, све наде су укрцане на брод контрареволуције“ (65).

Морасов есеј носи поруку да је интелигенција на прекретници и да ће се или одредити за једну или другу страну. Или ће пропасти, или ће покушати да „спасе нацију и цивилизацију од беспомоћног робовања новцу“. Тим покушајем интелектуални свет ништа не ризикује, те уколико још воли себе, последње остатке свог утицаја и слободе, уколико још воли Француску он постаје погодан да поведе „реакцију очајних“ (65).

Други есеј који је објављен у овој књизи, писан је у време немачке окупације Француске. Морас је био француски патриота, а његов снажан против-немачки став био је познат још из времена пре Првог светског рата. Већ из наслова се је јасно да је Морас заинтересован за француско буђење, односно за француску обнову, само што то сада више није уско везано за питање интелигенције, него за обнову независности. Али да би разрешио овај проблем, Морас мора пружити одговор на нека претходна питања, јер обнову је могућа само ако се зна шта је оно што се обнавља, како је то што се жели обновити настало, како је и када постало велико, те најпосле због чега је пропало. Ако је први есеј био историја интелигенције, други, на извештајан начин представља историју Француске и слику њеног националног карактера.

Прво питање је: „Шта је Француска?“ и на њега Морас спремно одговара да је Француска синтеза Гала и РOMEЈА, или како каже „галске снаге и римског реда“ (75). Према Морасу, Гали су били храбри, борбени, великодушни, пуни ентузијазма, спремни на ризик, предузимљиви, склони поезији и мистичкој филозофији (69), али ускомешани и међусобно несложни – *Gallus Gallo lupus* (71). „Ред и разум“, дисциплину, осећај за целину, за организацију и за форму, Гали су добили од Римљана, па су романизовани Гали први Французи. Уз помоћ Рима створена је и феудална хијерархијска структура (75).

Разлике између галског и римског менталитета код Француза нису у сукобу, сматра Морас, него се надопуњују у хармонији, као природни и просвећени, умни елан, снаге срца и мисао која их усмерава, галска снага и римски ред (75). Стога су Французи народ реда и метода, али истовремено и народ страсти и енергије; срећни спој ума и срца, мушког и женског принципа. Поред порекла, на формирање француског карактера утицали су и латински језик и хришћанска вера оличена у римо-католичкој цркви.

Међутим, срећни спој у француском карактеру није настао сам од себе. Све те разлике нису се могле синтетизовати спонтано. „То је уметничко дело, политичке уметности“ (97). Хармонија француске органске државе одржавана је уз помоћ ауторитета и одговорности краља. Морас инсистира на томе да од када постоји Француска је монархија. Монархија је настала природно, као добровољно потчињавање регуларном ауторитету, ауторитету који се намећао правдом (86). Она је представљала најбољу одбрану од унутрашњих и спољних непријатеља док је трајање нације било осигурано наслеђивањем краљевске круне. Краљеви су били „бранитељи и федералисти“ (85), дакле не и тирани. Морас цитира

Де Бонала који је говорио о француској „мешавини републиканске независности и монархистичке верности“ (85). Речју, власт монарха била је снажна, али умерена, она је успостављала ред, али и чувала локалне аутономије. Будући да је краљ оно што одржава јединство, свака француска криза почињала је кризом врха државе (87). Институција наследног монарха носи у себи обнову у самом свом принципу. Морас показује да је у свим временима кризе национална обнова долазила са легитимним монархом.

Ако су гало-римско порекло, католичка вера и монархија оно што чини француски карактер, не треба да нас чуди што Морас указује на Француску револуцију и убиство краља, као тачку од које почиње француски пад који ће је на крају довести до катастрофе 1940. године и неславне окупације. „Република у Француској је владавина странаца“ (89). Од 1792. почиње период седам инвазија током 150 година (90). Погубљење краља значило је ослобођење оних сила поделе и анархије које су довеле до „смањене стопе рађања, економске стагнације или заосталости све до дебакла 1940“ (90).

Наравно, Морас је свестан да тај пад није био праволинијски. Већ је Наполеон желео да својом аутократском владавином реши проблем анархије у Француској, али у томе није успео и више га је заташкао чиме је заправо додатно погоршао стање. Он није био независни, легитимни краљ, него је, иако вођа, отеловљавао принцип зависности.

Рестаурација је значила и прихватање погрешних (енглеских) идеја, које су земљу скупо коштале. Фатална идеја била је парламентарна монархија, идеја суверенитета са две главе које имају једнаку моћ. Парламент и краљ били су осуђени да се међусобно униште (91). Бурбони су, ипак, чували своја права и штитили земљу од спољне инвазије, да би демократски изабрани Наполеон III проћердао француску војну силу и претрпео понижавајући пораз 1870. године, чија је најгора последица била успостава демократске републике, за чије време држава не само да је била подељена, него и уништена (92). Француски пад се од тада само лагано настављао све до немачке окупације.

Како је онда била могућа победа у Првом светском рату? Морасов одговор је да рат није добила демократија, него јавни култ Јованке Орлеанке (93). Рат је добила национална Француска, а кривицом државе изгубила је мир. У међуратном периоду демократска република дошла до тог нивоа изнемоглости да је почела да жели рат и објавила га чим је изгубила средства да га води, што је нужно довело до најтежег пораза у историји (93).

Кривицу за француске недаће дакле, сноси демократија, свеједно да ли парламентарна или плебисцитарна. То није питање само изборне демагогије и личног неморала политичара, већ „питање знања да све што води владавини свих над свима, све што тврди да подсећа на њу или да је охрабрује, уништава владу и убија нацију“ (94-95). Мора се дакле престати са идејом о изборима. Такође, власт треба да влада доживотно, па и дуже, преко идеје династије. Одговор на кризу је повратак монархији. Дуги приказ француске историје био је потребан да би се потврдило да је република лошије служи јавном добру него монархија, да је мање способна да чува границе и да је мање одговорна (108). Морас спремно признаје да монархија није питање личне, него историјске заслуге. Право краља на власт је исто оно које нас чини власницима власницима нашег рада и које нам даје право да наређујемо деци коју смо родили, неговали и подигли (97). Ствари се чувају истим средствима која су изазвала њихов раст. Краљ је онај који решава спорове око интереса. Он је арбитар, рођен у неутралном положају, смештен ван дебата и изван конфликта. Бесмртан као његова функција, он ће оваплотити мир међу нама, најједноставнијим и најмање спорним средствима. Никакво питање личног интереса се у то неће помешати; само случајност рођења, да! Али увећана традицијом и савршеним образовањем (98). Само краљ живи заједно са величином, невољама и несрећама отаџбине.

За Мораса се питање реалистичности повратка краља ни не поставља, па је монархија могућа јер је неопходна (106). Њена супериорност је неупитна и то није ствар о којој се може гласати и прегласавати. То је питање интелигенције (107).

Стога је Морасов закључак да осећати се национално значи осећати се ројалистички. Француска је увек била монархија, она је исто што и монархија, она је само то заборавила, па се Морас свој есеј завршава позивом на сећање, меморију.

Реч је о есејима који се допуњавају, јер је у крајњој линији, према Морасу, монархија одговор и на кризу Француске и на кризу интелигенције. Институционална обнова монархије носиће са собом и културну и националну и државну обнову. Интелигенција може цветати и испуњавати своје задатке, те тако допринети добробити народа и државе, само у оквиру уређење државе и монархије, јер је само монархија може избавити из положаја подређености интересима новца. Исто тако, према Морасу, само повратак монархији може вратити Француској њену славу и величину, односно заштитити њене националне интересе. У том смислу и један од првих и један од последњих Морасових текстова,

писани у различитим историјским контекстима, остају фокусирани на питање обнове монархије. Занимљиво је да се у оба случаја монархија везује за нацију односно одбрану националне државе против унутрашње анархије, стране инвазије и сила међународног капитала. Ипак, у овим есејима је јасно да је Морасова идеја монархије другачија од онога што се обично повезује са тим појмом, будући да се он јасно ограђује и од апсолутистичког и од парламентарног облика монархије. Морасов краљ није тиранин, али ни лутка, него независни арбитар изнад супротстављених интереса и чувар јединства нације. Самим тим, и сваки конзервативизам који није искрено монархистички је за Мораса недовољан.

Оба есеја повезана су и дубоком критиком демократије, која се схвата као сила поделе и анархије. Са једне стране, демократија је претња истинској култури и цивилизацији, а са друге стране националној независности. У крајњој линији, корисник демократије, према Морасу, су страни интереси, добро организовани и ни мало демократски.

Иако су текстови сабрани у овој књизи писани пре више од седамдесет година, они нису много изгубили на својој актуелности. То се пре свега односи на есеј *Будућност интелигенције*. Може се рећи да је и поред неких претераних оцена, стварност Морасу дала за право. Јер, ко би данас могао порицати постојање интелектуалаца који мање или више отворено стоје у служби одређених интересних кругова? Ко још у време спин доктора може веровати у постојање објективних медија? Није ли наше време показало колико се лако могу конструисати лажне величине и јавни интелектуалци чија су дела сумњиве научне или уметничке вредности, а који свој статус дугују искључиво спремности да проповедају владајућу идеологију? Са каквом се лакоћом могу маргинализовати интелектуалци када одређени кругови оцене да их је потребно ућуткати? Морасу се, такође, не може спорити да је добро уочио тренд срозавања образовања, културе, писмености и укуса, јер како другачије тумачити чињеницу да у Немачкој, рецимо, постоји двоструко више катедри за студије рода, него за старе језике?

Тakoђе, тешко се Морасу може спорити и да је уочио везу између масовне демократије са једне стране и пораста централизације, униформности и државне свенадлежности, са друге, иако је и пре Мораса било познато да улазак маса у политику не погодује ни идеји слободе. У том смислу, ова књига може бити од користи и онима који се не слажу са његовим решењима.

Овај рад је примљен 5. септембра 2018. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције 21. септембра 2018. године.